ION SIMUȚ

SEXTIL PUȘCARIU. LUMILE CULTURALE ALE MEMORIALISTICII*

1. O biografie de reevaluat

Pentru a studia şi a desluşi o memorialistică atât de bogată ca a lui Sextil Puşcariu (1877–1948) pot fi adoptate câteva direcții exploratorii, îndreptățite şi previzibile în linearitatea sau simplitatea investigației morale, sociale, politice sau culturale. Proiecția autobiografică, prezentă în orice literatură confesivă, evidențiază energia formatoare şi construcția de sine a unui filolog român în primele decenii ale secolului XX. Fundalul individual îl reprezintă epicul subiectiv sau povestea vieții, în particularitățile ei de destin, susținut de o anumită voință, împiedicat de anumite obstacole şi aureolat de succesul profesional în cariera notorie a unui intelectual implicat în viața unei națiuni. Universul amintirilor nu se poate constitui fără raportarea la societate, fără o situare în istorie şi actualitate. De aici decurg virtuțile căutate în memorialistica oricărui scriitor: mărturia de epocă, narațiunea evenimentelor, mari sau mici (deci valoarea documentară) şi portretele protagoniştilor în acțiune (adică valoarea literară a mărturiei). Nu în ultimul rând, o productivă cale de abordare a memorialisticii lui Sextil Puşcariu ar fi detalierea ideilor care animă personalitatea şi a ideilor care animă epoca, alcătuind un tablou ideologic revelator. Pentru toate aceste modalități de a glosa o literatură confesivă extrem de generoasă în oferte de interpretare ar fi nevoie de configurarea unei subiectivități specifice, adică a unei perspective sau a unui punct de vedere. Cu alte cuvinte, ar trebui să răspundem la întrebarea: care este timpul şi locul de privire în care se situează Sextil Puşcariu în memoriile sale? Răspunsul cere o adecvare în funcție de secvența memorialistică dintr-o vastă epopee confesivă, cum este aceea a lui Sextil Puşcariu.

1.1. Valoarea istorică a unei personalităţi

Filologul a fost conştient destul de devreme de valoarea mărturiei pe care o poate depune şi autentifica. După Marea Unire, în care a fost intens implicat mai ales la Cernăuți, în Bucovina, dar şi după participarea decisivă la întemeierea Universității din Cluj, Sextil Puşcariu avea ce povesti. Traiectul biografic marchează destinul unui intelectual pregătit să se angajeze în transformarea unei națiuni. Filologul avea sentimentul înaltei datorii şi al unei nobile responsabilități.

Recapitularea, oricât de sumară, a unor date biografice e absolut necesară. Memorialistica le învăluie într-o retrospectivă aproximativă pe alocuri. Născut la

* O variantă a comunicării a apărut în „Cultura”, VIII, 2013, nr. 39 (443), 40 (444), 42 (446).

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

Braşov în 1877, fiu de preot (Iosif Puşcariu) şi cu un unchi de profesie istoric (Ioan Puşcariu), format la şcoala germană, care îi dă disciplina gândirii şi conştiinciozitatea faptelor, educat într-o atmosferă culturală românească, de unde împrumută fervoarea ideii naționale şi entuziasmul idealului de unitate, Sextil Puşcariu îşi va desăvârşi uimitor de rapid formația de filolog prin studii succesive la Leipzig (1895–1899), unde îl are ca profesor pe Gustav Weigand şi unde obține doctoratul, la Paris (1899–1901), unde îl are ca profesor, printre alții, pe Gaston Paris, şi la Viena (1901–1906), ca discipol al lui Wilhelm Meyer-Lübke, unde îşi începe cariera universitară. E un parcurs excepțional, o ucenicie pe lângă somitățile filologice ale vremii, o consacrare timpurie în domeniu, recunoscută prin calitatea de membru corespondent al Academiei Române dobândită în 1905 (la 28 de ani!), devenind membru activ în 1914 (la 37 de ani!). Ca dovadă a celei mai înalte încrederi profesionale, Academia Română îl solicită încă din 1905 pentru continuarea *Dicționarului limbii române,* preluat de la B. P. Hasdeu şi Al. Philippide, operă încheiată abia azi, prin contribuția generațiilor următoare de filologi. Prestigiul de profesor universitar se consolidează la Universitatea din Cernăuți (1906–1918), unde participă la înfăptuirea actului Unirii, ca organizator direct, mesager activ către Basarabia şi Transilvania, militant convingător în „Glasul Bucovinei" (1918–1919). Misiunea şi împrejurările istorice îl cheamă în 1919 la Cluj, ca primul rector al Universității Daciei Superioare, care ia naştere aici. În oraşul de pe Someş se va stabili, realizându-şi unul dintre cele mai importante proiecte ale tinereții: Muzeul Limbii Române, întemeiat în 1919. Ca revistă care să reflecte cercetarea filologică înființează buletinul „Dacoromania" (1920–1948). Tot aici inițiază *Atlasul lingvistic român*, operă la care vor trudi mai multe generații. Evoluția profesională nu absoarbe întreaga biografie a lui Sextil Puşcariu. Tocmai în aceasta constă excepționalitatea destinului său. Filologul este implicat profund în construcția unei națiuni, deopotrivă în proiectul ei politic de unitate națională şi în proiectul ei cultural şi educațional. De aceea este îndreptățit să vorbim de valoarea istorică a personalității lui Sextil Puşcariu. Memoriile sale stau mărturie despre complexitatea unei biografii.

1.2. Un academician român în serviciul armatei austro-ungare

Lipseşte, din relatarea anterioară, un episod important al vieții lui Sextil Puşcariu din primele două decenii ale secolului XX. El completează biografia profesională şi intelectuală cu o dimensiune dramatică. La izbucnirea Primului Război Mondial, Sextil Puşcariu se afla în România. Cum era cetățean austro-ungar, s-a prezentat conştiincios pentru înrolare. Însuşi regele Ferdinand intervine pe lângă Curtea de la Viena pentru ca Sextil Puşcariu, devenit membru activ al Academiei Române, să nu fie mobilizat sau să fie menajat, dar mesajul nu îşi atinge scopul. Academicianul român îşi face datoria față de statul austro-ungar. Ce argument despre valoarea istorică a unei personalități poate fi mai puternic decât intervenția unui rege pentru protecția ei pe lângă autoritatea altui stat, într-o situație de război? (E adevărat că în 1914 România era neutră, dar asta nu schimbă cu nimic puterea argumentului.)

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

Este mobilizat pe frontul italian şi participă pe toată durata războiului (1914–1918) la serviciul de aprovizionare cu muniție din spatele frontului, ceea ce-i dă perioade de răgaz în care poate scrie. Aproape incredibil, lucrează la un volum de studii istroromâne şi face observații filologice despre *Cartea de învățătură* a lui Coresi, din 1581. În aceşti ani, ia naştere ideea de a-şi scrie memoriile. Acesta e primul lor timp şi primul lor loc de privire. Iată un răspuns parțial (numai parțial!) la întrebarea de la începutul acestei reevaluări a memorialisticii lui Sextil Puşcariu. Cu acest impuls, cu această teamă că într-o clipă se poate pierde tot trecutul său, va redacta după război prima parte a memoriilor sale, cea despre copilărie şi adolescență, în volumul *Braşovul de altădată*, apărut postum, abia în 1977. Pe timpul războiului îşi scrie conştiincios jurnalul de front, iar ulterior va insera fragmente din corespondența cu soția, într-o compoziție studiată ce îmbină jurnalul cu epistolarul.

1.3. Editarea trunchiată a memoriilor; necesitatea unei reeditări

Adevăratul început al retrospectivei memorialistice l-ar reprezenta însă o investigație arhivistică a originilor din volumul *Spița unui neam din Ardeal* (apărut în 1998!), debutul unei trilogii ce s-a completat cu povestea anilor 1896–1906, la răscrucea a două secole, din volumul *Călare pe două veacuri* – şi acesta editat tot postum, în 1968 (mai devreme cu trei decenii decât primul volum). Un neam de cărturari avea, pe bună dreptate, orgoliul unei tradiții, prin cel mai de vază reprezentant al său.

După cum se poate constata, editările memorialisticii lui Sextil Puşcariu, desfăşurate în trei decenii ale posterității târzii a scriitorului, sunt derutante şi destul de greu îți poți face din ele o imagine de ansamblu a fluxului biografic şi a construcției premeditate a confesiunii. *Spița unui neam din Ardeal*, *Braşovul de altădată* şi *Călare pe două veacuri*, în această ordine cronologică a timpului povestit, alcătuiesc prima trilogie a memorialisticii lui Sextil Puşcariu, în intenția explicită a autorului.

Partea cea mai interesantă a memoriilor puşcariene (nu este numai părerea mea) este însă aceea corespunzătoare retrospectivei anilor 1914–1930, cuprinsă în volumul de *Memorii*, apărut în 1978 la Editura Minerva, în îngrijirea Magdalenei Vulpe şi cu prefața istoricului Ion Bulei (aproape 900 de pagini, împreună cu notele). Şi pentru această perioadă (Războiul, Unirea, construcția României reîntregite) Sextil Puşcariu gândea o trilogie, din care însă nu a apucat să finalizeze decât primele două părți: „Războiul din 1914–1918” şi „În România Mare”.

Volumul editat în 1978 este desfigurat de croşete aproape la fiecare pagină, cenzura intervenind peste tot unde era vorba de Basarabia şi de ruşi, iar istoria Primului Război Mondial şi istoria Marii Uniri nu se pot scrie fără referințe la Basarabia şi la reacția rusă. Se pare că volumul a fost retras din librării la scurtă vreme după apariție. Unele biblioteci mari nici nu-l au. Eu l-am cumpărat în ultimul meu an de studenție, l-am citit atunci cu o dublă curiozitate: pentru o persona-

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

litate ce şi-a pus fertil şi definitiv amprenta asupra Clujului universitar şi academic, dar şi pentru aureola de lectură clandestină a unei cărţi interzise.

Sextil Puşcariu ar fi, nu am nicio îndoială, un subiect extrem de interesant pentru o reexaminare (atât a biografiei, cât şi a operei) din perspectiva noii istorii literare. Voi arăta de ce. Ce s-a scris până acum e fragmentar sau lacunar. Eseul monografic al lui Mircea Vaida, din 1972, priveşte numai criticul şi istoricul literar, iar, pe deasupra, de atunci au apărut multe texte inedite şi informaţii noi. Nu avem nicio monografie pe deplin cuprinzătoare a personalităţii şi, mai ales, nu avem o monografie care să valorifice şi să interpreteze adecvat, într-un spirit nou, întregul corpus memorialistic. Dar mai sunt şi alte motive.

2. Memoriile ca operă de compoziţie

Proiectul memorialistic al lui Sextil Puşcariu primeşte o configuraţie clară în ultimii trei-patru ani de viaţă (1945–1948) ai filologului şi istoricului literar, după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, când autorul definitivează unele părţi ale vastei pânze evocatoare, folosind însemnări, documente şi scrisori din anii parcurşi şi din împrejurările concrete ale vieţii. Cu o mare miză recuperatoare, în ideea unei vaste panoramări a timpurilor, mediilor şi epocilor trăite, imagina o organizare epică în trei trilogii, dintre care numai prima este încheiată. *Spiţa unui neam din Ardeal*, *Braşovul de altădată* şi *Călare pe două veacuri* sunt titlurile celor trei episoade ale primei trilogii memorialistice, rezumând, conform mărturisirii autorului, „un neam, un oraş, o epocă”, în documente de arhivă şi mărturisiri autentice. Perioada istorică vizată se întinde până în intervalul 1896–1906, materia temporală a ultimului volum. Din cea de-a doua trilogie definitivează al doilea volum, axat pe anii Primului Război (1914–1918), la care participă în postura de combatant pe frontul italian. Primul volum ar fi trebuit să se ocupe de anii profesoratului de la Cernăuţi (1906–1914), lăsând (pentru că nu a fost redactat) un hiatus în cursivitatea reconstituirii biografice. Partea a treia, „În România Mare”, cuprinde evenimente consemnate în intervalul 1918–1930 şi este cea mai interesantă dintre toate. Ultima trilogie ar fi acoperit anii pregătitori ai celui de-Al Doilea Război, războiul şi urmările, dar nu a mai apucat să o redacteze. Filologul se stingea la 5 mai 1948, în pragul unei epoci ce i-ar fi fost ostilă omului, după cum i-a fost şi operei, editată sau reeditată ezitant şi selectiv abia începând din 1968.

Memoriile anilor 1914–1918 şi 1918–1930, editate într-un volum masiv în 1978, cu multe intervenţii ale cenzurii, la Editura Minerva, în îngrijirea Magdalenei Vulpe, rămân capodopera literaturii confesive a lui Sextil Puşcariu. Prin comparaţie cu alte mărturii de epocă (jurnale sau memorii), istoricul Ion Bulei, în prefaţa la ediţia din 1978, le considera net superioare însemnărilor lui Titu Maiorescu, notelor politice ale lui Alexandru Marghiloman, amintirilor lui Constantin Argetoianu sau jurnalului de campanie al lui Alexandru Averescu. Omul cultural îşi transmite cu o vădită fervoare trăirea istoriei şi are norocul de a fi implicat în evenimentele

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

fericite ale Marii Uniri la Cernăuți, în Bucovina, şi în întemeierea unor instituții esențiale la Cluj, în Transilvania, imediat după Unire.

2.1. Jurnal memorialistic şi epistolar

O atractivă ingeniozitate de structură în organizarea confesiunii face din memoriile puşcariene o operă de compoziție. Autorul procedează în aşa fel încât să se întâlnească şi să alterneze notația zilnică, tipică pentru jurnal, reflecția retrospectivă a memoriei şi scrisorile recuperate ce fuseseră adresate soției. Jurnalul memorialistic este în permanență completat de memoriile epistolare, printr-o plăcută îmbinare a discursurilor confesive, joncțiune dintre jurnal, memorii şi corespondență de familie. Ce e curios e că jurnalul şi-l numeşte „ziar", după italienescul „diario", şi nu după franțuzescul „journal", care s-a încetățenit în limba română (folosit şi acesta uneori, ce-i drept).

Hotărârea de a face însemnări sistematice o ia în 4 ianuarie 1917, la aniversarea vârstei de patruzeci de ani, când se afla pe front (de fapt, în spatele frontului, la aprovizionarea cu muniție) şi constata că are timp destul, pe lângă studiul filologic: „Începe vremea – nota Sextil Puşcariu – când nu mai trăieşti numai pentru tine, ci mai ales pentru alții" (*Memorii*, p. 176). Anii din urmă, din 1914, de când era pe front, îi va reconstitui ulterior, mai ales din scrisorile adresate zilnic soției. Consemnează faptul că ar fi vrut să înceapă un jurnal la douăzeci de ani („să stau de vorbă cu mine însumi într-un ziar"), dar timpul i-a fost ocupat de alte planuri, de lucrările ştiințifice pe care le pregătea. E interesant şi modul în care gândeşte utilitatea jurnalului, nu în sensul etalării exagerate a sinelui, ci ca mărturie despre o epocă şi personalitățile ei importante:

> „De altminteri, nu e mare pagubă că ziarul anilor mei de tinerețe a rămas nescris. Pe atunci eram prea preocupat de personalitatea mea, seva tinereții orbea adesea vederea justă, lumea mi se părea un cerc în al cărui centru mă vedeam pe mine şi deci ziarul s-ar fi pierdut în autocontemplări fără nicio importanță. Orice ziar cuprinde în definitiv un micro-cosmos şi în orice jurnal cuvântul «eu» dă tonul principal. Când acest «eu» e o personalitate marcantă, cu idei originale, cu interese multiple şi o fire pasionată răpită de vârtejul vieții, atunci însemnările periodice pot avea un interes, chiar dacă ziarul nu e al unui talent mare. Când însă cel ce-l scrie e o fire cumpănită care a învățat devreme să renunțe la planurile nebunatice ale tinereții şi care a ştiut să-şi dirijeze pornirile după cum i-a dictat mintea sănătoasă, atunci mica lume pe care o descrie, stând el în centrul ei, nu va avea o importanță mai mare, niciun farmec deosebit" (p. 177).

Jurnalul devine şi o compensație pentru cel care a „renunțat definitiv la orice veleități de scriitor", afirmate în tinerețe şi abandonate la maturitate. Modelul adoptat e acela din romanul *Casa Buddenbrook* al lui Thomas Mann, unde familia de negustori consemnează din generație în generație într-o „carte familială" evenimentele şi schimbările. Dacă strămoşii noştri aveau ceaslovul, după cum notează Sextil Puşcariu, el va avea acest „ziar" pentru familie, din care se va vedea că

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

„anii vieții mele n-au trecut sterpi, ci au fost totdeauna plini de activitate, că inima mea a bătut pururi pentru idei generoase şi că o minte sănătoasă şi o fire cumpătată au putut să mă rețină de la fapte urâte şi de la paşi greşiți" (p. 178).

Plinătatea şi exemplaritatea acestei biografii este demonstrată cu prisosință în jurnalul anilor 1914–1930. Utilitatea jurnalului pentru generațiile următoare va consta, după cum îşi propune autorul, în portretizarea şi relatarea întâlnirilor cu oamenii „care au însemnat ceva în istoria noastră contemporană":

„Am fost prieten cu scriitori, artişti, oameni de ştiință, am fost primit cu dragoste de bărbați însemnați, am apucat încă pe bătrânii generațiilor trecute, care au hotărât istoria noastră. Am de gând să însemnez, rând pe rând, din memorie, ce ştiu despre ei, ce am auzit din gura lor şi ce am trăit cu ei" (p. 178).

O asemenea carte de „Amintiri" despre contemporani va fi mai ales partea a doua a memoriilor, aceea consacrată Marii Uniri şi anilor de după Unire. Va consemna moartea marilor bărbați, personalități care au marcat epoca (Titu Maiorescu, George Coşbuc, Alexandru Vlahuță, A. D. Xenopol, Victor Babeş etc.) şi le va rezerva câte un portret evocator. În septembrie 1926, când moare lingvistul Vasile Bogrea, prieten apropiat, constată cu tristețe: „Ziarul meu se preface într-un pomelnic". Memoriile vor consemna faptele importante ale celor ce ies treptat de pe scena vieții, dând o perspectivă de profunzime asupra timpului.

2.2. Evenimentele istorice ale parcursului biografic

Retrospectiva de la cincizeci de ani, realizată la Cluj în jurnal, la 4 ianuarie 1927, se constituie într-un bilanț autobiografic cuprins sintetic în patru-cinci pagini antologice (p. 774–778), ce ar merita să fie citate în întregime, ca un autoportret. Originile îi favorizează destinul:

„Născut la Braşov – oraşul de graniță între Țara Românească, cu care din vechime avea un schimb necontenit, şi Ardealul oțelit prin traiul greu de conservare națională –, dintr-un tată care reprezenta o familie de țărani – selecționați şi ridicați la treapta cea mai înaltă socială rurală, a preoților iubitori de carte, precum dovedesc manuscrisele strămoşilor şi dorul moşilor de a-şi da copiii la şcoală – şi dintr-o mamă care, după ambii părinți, se trăgea din neamuri de negustori veniți, probabil, din Macedonia, în structura mea fiziologică s-a îngemănat energia mare, latentă, rustică, cu o sensibilitate dusă până la rafinărie şi cu un puternic simț de cinste şi omenie, cultivat în aceste familii de negustori, cu viața lor patriarhală, cu dărnicia lor proverbială, dar ceva cam degenerate în urma traiului moleşit oriental".

Explorarea genealogică se va desfăşura în volumul separat consacrat originilor, moşilor şi strămoşilor, *Spița unui neam din Ardeal*. Retrospectiva mai aminteşte de copilăria braşoveană, de educația care cultiva „cu sfințenie sentimentul național şi idealismul". Invocă apoi etapa, decisivă în formația sa filologică, de studii la universitățile străine, timp de zece ani, la Leipzig, Paris şi Viena, având-i succesiv ca maeştri pe Gustav Weigand, pe Gaston Paris, pe Meyer-Lübke, personalități notorii ale dome-

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

niului. În aceste capitale europene, unde a frecventat lumea artistică (teatrele, opera, concertele, muzeele), şi-a format o concepţie înaltă despre artă, ceea ce i-a inhibat propriile aspiraţii din tinereţe: „mi-au dat acel respect de artă căruia îi datoresc renunţarea definitivă la veleităţile de a fi însumi scriitor” – notează cu demnitate Sextil Puşcariu. Scrierea memoriilor e o compensaţie a scriitorului reprimat.

O altă dimensiune biografică este aceea a prieteniilor, prezente la fiecare pagină în jurnal, cărora filologul se simte profund îndatorat. Fani Dobrogeanu i-a consolidat educaţia muzicală la Leipzig. Şt. O. Iosif, D. Anghel, V. Cioflec l-au stimulat la Paris. „Alte prietenii strânse şi frumoase” i-au îmbogăţit viaţa: prieteniile cu Al. Lapedatu, V. Pârvan, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, Z. Bârsan, O. Goga – nume de referinţă în memoriile puşcariene. O anumită umbră a adus neînţelegerile cu Ovid Densusianu, cu care, oricât s-a străduit, nu s-a putut armoniza. „Plenitudinea tinereţii” s-a desăvârşit prin „contactul respectuos cu Caragiale, Vlahuţă, Coşbuc, cu Maiorescu, I. Bianu, D. Sturdza, Onciul, Bogdan, Iorga [care] – completează memorialistul – desăvârşeau dezvoltarea armonioasă a intelectului meu”. Cu o asemenea lume, la care se adaugă numeroase alte personalităţi din perioada clujeană, interesul trezit de memoriile lui Sextil Puşcariu poate fi sporit la maximum.

Parcursul biografic înregistrează împlinirea în familie, fără de care realizările filologului nu ar fi ajuns la succesele maturităţii:

> „Apoi veni căsătoria cu Leonora, care-mi aduse fericirea casnică desăvârşită, cu contopirea sufletească fără rezerve, bazată pe absolută încredere şi cinste, care-mi crea ambianţa cea mai fericită pentru o muncă rodnică şi seninătatea indispensabilă unei munci fără întreruperi. Copii cuminţi, plini de iubire, talentaţi, desăvârşeau această ambianţă fericită”.

Soţia Leonora este foarte prezentă, ca un înger păzitor, de-a lungul întregului jurnal, atât din anii de război 1914–1918, când îi scrie aproape zilnic şi apoi recuperează aceste scrisori în memorii, cât şi în perioadele destul de lungi de delegat la Liga Naţiunilor, la Geneva (1922–1925), sau de prezenţă la Bucureşti, la şedinţele Academiei (1920–1930, cu intermitenţe), când iarăşi îi relatează toate dezbaterile, impresiile şi întâlnirile, relatări epistolare valorificate de asemenea în jurnal. Primul volum îi este dedicat: „Leonorii îi dedic această carte ale cărei pagini vorbesc uneori mai mult despre ea decât despre război”. E un elogiu cât se poate de recunoscător.

Memoriile lui Sextil Puşcariu îmbină armonios în evocare viaţa intimă cu viaţa publică, toate în limitele celei mai desăvârşite urbanităţi. Nu este niciodată denigrator la adresa marilor personalităţi cu care a colaborat sau cu care nu a putut colabora. Un exemplu este cazul lui Ovid Densusianu, cu care nu s-a putut înţelege nici în privinţa ortografiei, nici în alte situaţii, dar nu i-a alcătuit un portret negativ. Un alt exemplu este acela al lui Victor Babeş, dificil ca om. La moartea acestuia, Sextil Puşcariu se mulţumeşte să consemneze fără vibraţie evenimentul, la data de 21 noiembrie 1926, în jurnal:

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

„Cei ce sunt în stare să judece ideile geniale pe care le exprima atât de rău în savantele sale comunicări la Academie își dau seama de marea pierdere ce a suferit-o știința prin moartea lui. În acest ziar, care începe să semene tot mai mult cu un pomelnic, nu aud glasul tainic al unor coarde pe care o duioasă amintire să le facă să vibreze la vestea că acest coleg celebru ne-a părăsit. Mi se va ierta deci că tocmai la moartea lui, care ținea atât de mult ca lumea să vorbească de el, trebuie să mă mulțumesc cu o simplă înregistrare" (p. 773).

Memorialistul îi recunoaşte meritele, nu-l ponegreşte postum pe Victor Babeş pentru defectele sale; singura reacție negativă e „simpla înregistrare" a morții sale. Ce deosebire față de pletora de invective ce i-ar fi adresat-o oricare alt memorialist excesiv subiectiv şi răzbunător!

Punctul culminant al vieții lui Sextil Puşcariu, după cum afirmă el însuşi, este toamna anului 1918:

„[...] ea aduse acea orgie de fericire pe care am aşteptat-o o viață întreagă, pentru care erau acordate toate coardele sufletului meu strunit pentru acest ideal. Rolul pe care l-am avut eu însumi la această Unire a fost destul de mare pentru ca să am în suflet mulțumirea că am contribuit şi eu, după puteri, la realizarea visului".

Sextil Puşcariu a fost unul dintre protagoniştii Unirii Bucovinei cu România. Evenimentele sunt relatate în toate detaliile. După perioada de profesorat la Cernăuți, după realizarea Unirii, misiunea culturală şi academică îl cheamă la Cluj, unde, după cum se ştie prea bine, este primul rector al Universității proaspăt înființate:

„Organizarea Universității din Cluj e o faptă de care sunt mândru – notează lapidar memorialistul în această retrospectivă din 1927, de la cincizeci de ani. O muncă scurtă dar intensivă, învingerea unor greutăți care fac cu atât mai prețioasă izbânda, ceva talent de organizator şi mult noroc, iată condițiile care au permis realizarea unui lucru bun".

În acelaşi timp, Sextil Puşcariu fondează la Cluj Muzeul Limbii Române, care este visul său cel mai ardent de filolog, o instituție trainică unde vor activa Th. Capidan, N. Drăganu, G. Giuglea, V. Bogrea, C. Lacea, Sever Pop, I. Breazu, I. Muşlea, Ştefan Paşca şi alții.

În sfârşit, pentru memoriile de până în 1927, când se opreşte retrospectiva, este foarte important episodul prezenței lui Sextil Puşcariu ca delegat în Comisia de cooperare intelectuală la Liga Națiunilor, la Geneva, cu idealul colectiv de „pacificare a omenirii", unde consemnează succesele lui Nicolae Titulescu, pe care îl admiră nețărmurit, şi alte evenimente ale unor „momente istorice mari" pentru Europa, ca acelea de după Primul Război Mondial.

2.3. România nedesăvârşită – imbold de acțiune

În toată această succesiune de evenimente din 1914 până în 1930, pe care o relatează în memoriile sale, când cu o rece conştiinciozitate, când cu un mare entuziasm, Sextil Puşcariu se simte protagonistul, actorul important al marii istorii naționale fondatoare pentru un destin european.

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

Poate că niciodată nu s-au văzut mai bine defectele românilor decât atunci când s-au unit toate provinciile laolaltă, imediat după 1918. Atunci au intrat acerb în conflict interesele, pasiunile, sensibilitățile regionaliste, relațiile de putere. Niciodată ca atunci nu s-au văzut aşa de clar slăbiciunile şi defectele. Realizarea Marii Uniri a fost urmată de mari decepții pe plan intern, de crize economice insurmontabile, de conflicte politicianiste irezolvabile, de alte nelinişti. Cu toate acestea, Sextil Puşcariu nu disperă. Constructorul nu dezarmează. Idealistul nu-şi pierde visul. În România anilor treizeci mai sunt multe de făcut. România detestată de noi înşine trebuie îndreptată de noi înşine. Reflecția lui Sextil Puşcariu din 13 februarie 1927 este antologică prin actualitatea ei:

> „Înjurăm noi mult țara noastră, care nu se dezvoltă armonic şi nu are grija oamenilor de bine. Dar nu-i adevărat! Nicăieri ca în România nu poți face atâtea lucruri bune. Cu o condiție însă: să munceşti pentru ele, să nu te laşi descurajat şi, în loc să înjuri, să ştii să însufleţeşti pe cei în stare să te ajute. O fi având el «Popescu» multe defecte, dar nu cunosc un om mai bun, mai cu dragoste altruistă şi mai capabil să se însufleţească. Multul sânge oriental care curge în vinele noastre ne face tembeli, lipsiți de energie şi stăruință, nepricepători pentru o bună organizație colectivă, iertători de păcate – mai ales ale celor proprii –, trăitori din expediente, luxoşi, uneori cam desfrânați, plăcându-ne mâncarea bună, femeile frumoase şi belşugul, – dar acelaşi sânge oriental ne dă sentimentul necesar ca să nu trăim numai pentru poftele noastre pe care le iubim, ci să ne însufleţim pentru un ideal, să credem în bine şi frumos, şi ne dă calități sufleteşti precum nu le are alt popor" (p. 762–763).

Un adevăr de pus în ramă! Ceea ce dovedeşte că în cele mai negre momente de cumpănă, patriotismul este nu numai posibil, dar dezirabil şi salvator. Desigur, e vorba nu de patriotismul lozincard, ci de patriotismul autocritic, singurul capabil să scoată calitățile unei națiuni de sub vegetația sufocantă a defectelor.

3. Politică și cultură în alambicul memorialisticii

3.1. Un filolog printre politicieni

Implicat în Bucovina, prin voința proprie, în marile evenimente istorice de pregătire şi realizare a Marii Uniri, Sextil Puşcariu a trebuit să rămână în prim planul vieții politice, nu atât ca protagonist, cât ca reprezentant al unor mari instituții (de pildă, ca primul rector al Universității din Cluj), postură în care avea nevoie nu numai de fonduri, dar şi de numeroase alte rezolvări (spații, titularizări de profesori etc.). A fost apoi delegat în Comisia de cooperare intelectuală la Geneva, în Liga Națiunilor, unde a trebuit să facă politică europeană la nivel înalt în anii 1922–1925, după ce a făcut politică națională eficientă în documentele şi faptele anului 1918, punctul culminant al vieții sale, după cum recunoştea el însuşi. I-a admirat pe mulți dintre protagoniştii vieții politice: cel mai mult pe Nicolae Iorga în politica națională şi pe Nicolae Titulescu în politica europeană, pe care Sextil Puşcariu a avut privilegiul de a-i cunoaşte de aproape şi de a le consemna gesturile, ideile şi atitudinile în memori-

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

ile sale. Reflectează cu amărăciune la transformarea morală şi intelectuală a scriitorilor prieteni care au devenit politicieni, ca în cazul lui Octavian Goga:

> „E curioasă mentalitatea politicienilor. Probabil că este nevoie ca să fie aşa, căci conducătorii politici ascultă de cerinţe care sunt altele decât ale eticii noastre, a apoliticilor. Dar îndată ce a intrat în politică prietenul de odinioară, l-ai pierdut. Toate interesele lui – veşnica preocupare de a însemna ceva în partid şi de a se înstări în el – îl fac să nu mai fie cel ce a fost odinioară, să nu mai ţină prieteneşte la tine, să nu-l mai intereseze năzuinţele tale dezinteresate" (p. 779).

Când îşi încheie misiunea de militant pentru Unire la Cernăuţi, părăsind Universitatea de acolo, cu bagajele încărcate într-un vagon pentru Cluj, notează în jurnal la 13 aprilie 1919:

> „Rolul meu temporar de războinic şi de revoluţionar a încetat şi începea de acum iarăşi activitatea mea de dascăl şi om al cărţii, în alt mediu şi între alţi prieteni şi elevi" (p. 364).

În primăvara anului 1919 lăsa viorelele în grădina casei din Cernăuţi şi se întreba unde le va culege la anul:

> „Aş dori să le strâng în grădiniţa mea din jurul unei căsuţe a noastre, în Cluj, unde să ajung în sfârşit să mă retrag iar între cei patru pereţi ai camerei mele şi să nu fiu decât profesor universitar şi filolog, să mă dedic iar ştiinţei şi elevilor mei şi să las pe alţii să facă politică" (p. 366).

Sextil Puşcariu i-a lăsat, într-adevăr, pe alţii să facă politică, iar el s-a dedicat misiunii sale de filolog şi istoric literar, fără ca datoriile profesionale să-l facă să uite de datoriile civice.

În primăvara lui 1922 era îndemnat de către Constantin Cociaşu să participe la alegeri pentru un mandat de deputat din partea Partidului Naţional Liberal, propunându-i-se şi prominţându-i-se funcţia de Ministru al Instrucţiei. Sextil Puşcariu răspunde categoric că nu-l tentează deputăţia şi că preferă să-şi vadă de carte:

> „Nu ştiu dacă Cociaşu a pipăit pulsul din îndemn propriu sau pus la cale. Eu ştiu foarte bine că liberalii cred că nu există om pe lume care să le reziste tentaţiilor lor. Dar cu mine se înşală" (p. 553).

Filologul voia să rămână filolog printre politicieni, fără a-şi trăda vocaţia. „Mai bine calic şi om independent, respectat de toţi tocmai pentru independenţa mea" – notase cu altă ocazie (p. 507), deşi constată, ca rector al Universităţii din Cluj, „cât este de greu să izbuteşti ceva în ţara noastră dacă n-ai spete politice".

3.2. Sextil Puşcariu la Academie. Despre Maiorescu, Iorga şi Rebreanu

După ce îşi încheie mandatul de un an (1919–1920) de rector al Universităţii din Cluj, Sextil Puşcariu este prezent la Bucureşti răstimpuri îndelungate la şedinţele Academiei. În *Memorii* relatează cu numeroase amănunte şedinţele oficiale şi discuţiile neoficiale la care participă în anii 1921–1927. Are multe de notat şi de co-

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

mentat. Reţin câteva episoade din agenda anului 1921. Cele mai mari pasiuni le stârnesc, desigur, alegerile la Academie. N. Iorga este acolo intrigantul peste care nu se poate trece:

> „La Academie am ales pe Sadoveanu, după ce toate silinţele junimiştilor de a vârî pe Negulescu au fost zadarnice. Mai grea era situaţia la secţia istorică, unde cei mai mulţi credeau că nu se mai poate trece peste Rădulescu-Motru, care este cel ce a întemeiat la noi un studiu filosofic şi cel pe care opinia publică îl desemnează. Iorga însă nu-l vrea şi ne-a făcut nişte scene atât de grele, încât dacă n-am avea faţă de el admiraţia neţărmurită care trebuie să ierte tot, trebuia s-o rupem cu el. Ne-a ofensat, n-a vrut să stea cu noi de vorbă, ne-a spus că îi scurtăm viaţa şi ne-a ameninţat că părăseşte Academia dacă îl votăm pe Motru. Am încercat să vorbesc cu el, arătându-i cum îşi îndepărtează şi mâhneşte pe adevăraţii săi prieteni prin intoleranţa sa, dar el nu admitea nimic. Pentru ca, după prânz, să-mi spună fericit, râzând, că a izbutit să convingă secţia că trebuie ales bătrânul Bengescu. Adevărat suflet de copil, care însă n-ar putea fi atât de mare parcă dacă nu şi-ar avea toanele astea" (însemnare din 29 mai 1921, p. 525).

În aceeaşi şedinţă, altă problemă: acordarea premiului pentru proză:

> „Premiul cel mare l-am dat lui Rebreanu, pentru romanul său *Ion*, căruia Brătescu-Voineşti i-a făcut un straşnic de entuziast raport. L-am sprijinit şi eu, deşi îmi pare rău de Sandu-Aldea, căruia aş fi vrut să-i dăm, pentru opera sa întreagă, premiul" (p. 526).

A-l fi preferat pe Saundu-Aldea în locul lui Rebreanu sună astăzi destul de straniu, dar preferinţa lui Sextil Puşcariu are o explicaţie individuală. Prin educaţie şi gust, filologul ardelean era ataşat literaturii promovate de Nicolae Iorga, după cum o recunoaşte într-o panoramare de jurnal a actualităţii literare în 1923, foarte rezervat faţă de toate propunerile modernismului: „Mai greu ne orientăm noi, cei crescuţi la şcoala «Semănătorului»" (p. 610) – notează Sextil Puşcariu în bilanţul său, favorabil tradiţionaliştilor. Vedem din alte însemnări din jurnal că el e de partea lui M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea (evocat şi invocat frecvent), I.-Al.Brătescu-Voineşti, D. Anghel, Şt. O. Iosif, G. Coşbuc, P. Cerna (p. 557) şi, dintre cei noi, cu oarecare concesivitate, de partea lui G. Topîrceanu şi a poeţilor gândirişti Nichifor Crainic, Ion Pillat şi Lucian Blaga (faţă de care are o admiraţie specială). În 1919, când moare Al. Vlahuţă, notează în jurnal, în 9 decembrie, că pleacă „acest ultim poet mare al generaţiei posteminesciene" (p. 466). Dar despre preferinţele literare ale lui Sextil Puşcariu ar fi interesant de discutat într-un paragraf special. Am făcut această paranteză numai pentru a arăta de ce nu poate fi o surpriză, pentru cei care îl cunosc pe Sextil Puşcariu, înclinaţia sa mai degrabă spre C. Sandu-Aldea decât spre L. Rebreanu.

Revin la o altă secvenţă memorialistică despre atmosfera de la Academie în anii supremaţiei lui Iorga. La 31 mai 1921, Sextil Puşcariu consemnează trista adversitate a lui Nicolae Iorga faţă de Titu Maiorescu:

> „Discursul meu la Academie, răspunzând lui Duică, a ieşit bine. Numai Iorga n-a fost mulţumit de el. Mie mi-a spus de repetite rânduri că Maiorescu nu trebuia lăudat.

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

După Iorga, Maiorescu a fost cel mai rău om din lume, care şi-a bătut joc de toți, care a luat foarfecile şi a tăiat tradiția cu trecutul pe care nu-l cunoştea, care n-a iubit poporul său şi care, cu un foarte mic capital de idei, a izbutit să facă lumea să-l creadă filosof.

Le scriu acestea toate, nu fiindcă l-ar caracteriza pe Maiorescu, ci fiindcă sunt caracteristice pentru Iorga. De câte ori îl văd din nou pe Iorga, totdeauna se luptă în mine sentimentul de nețărmurită admirație cu regretul că trebuie să-i descopăr marile lui defecte omeneşti. În timpul din urmă s-a făcut o intoleranță fără margini. Fiind un om căruia nu-i trebuie prieteni, ci numai admiratori fără rezerve, el e în stare să umilească şi să jignească pe puținii oameni care-i sunt absolut devotați, îndată ce nu-i admit întru totul părerile" (p. 527).

Dar poveştile de la Academie (alegerile, discursurile, conflictele, proiectele, culisele etc.) ar putea alcătui un capitol amplu, pitoresc. Oricât de serios, Sextil Puşcariu are umor şi simțul anecdoticului.

3.3. Bucureştii pentru un ardelean interbelic: „Ce balamuc simpatic!"

Bucureştii, după Marea Unire, sunt un vis şi o decepție pentru ardeleni. Ambivalența se păstrează şi în atitudinea lui Sextil Puşcariu. Obişnuit din tinerețe cu marile capitale europene şi cu alte oraşe occidentale, Leipzig, Paris, Viena, iar ulterior şi cu Geneva, unde a stat câțiva ani ca reprezentant la Liga Națiunilor, filologul nu ştie dacă să aprecieze sau să deteste primitivismul nostru ca naturalețe sau lipsă de civilizație. În 8 septembrie 1925 îi scrie fiicei sale de la Geneva, cu sentimente contradictorii față de România:

„Îți scriam ieri că, privind stadiul înalt de civilizație al Genevei, m-a apucat dorul de țară, unde confortul e atât de primitiv, dar unde frumusețea e încă sănătoasă. Câteodată însă te apucă o ciudă mare pe lipsa de civilizație de la noi, sau mai bine zis pentru lipsa de cultură sufletească a oamenilor noştri" (p. 721).

Aceleaşi sentimente contradictorii le încearcă şi față de Bucureşti. În 29 mai 1921 consemnează cu bucurie că se află din nou în Capitală pentru şedințele Academiei. Căldura tropicală amestecă zgomotul automobilelor cu al trăsurilor pe Calea Victoriei. Ardeleanul domol este bulversat de clocotul oraşului:

„E o viață şi o mişcare amețitoare în acest oraş, în care undele de căldură nu sunt în stare să moleşească firea vioaie a oamenilor dornici de a se întâlni pe stradă unul cu altul. Aici, în Bucureşti, se coc acuma afacerile comerciale ale întregului sud-est european, aici se câştigă, pe orice cale, sumele fabuloase, pe care câştigătorii le aruncă cu amândouă mâinile pentru femeile care se îmbracă atât de bine şi au priviri atât de galeşe în ochi" (p. 524).

Două zile mai târziu, la 31 mai 1921, aceleaşi sentimente amestecate revin într-o pagină antologică, păstrându-şi valabilitatea în ochii unui ardelean al secolului XXI, prin accentele şi observațiile cele mai semnificative:

„Ce balamuc simpatic sunt Bucureştii ăştia!

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

Două-trei săptămâni pe an stai în ei, să mergi cu curentul care se aseamănă cu un torent de munte, să te frământi sufletește de toate preocupările pe care cu grijă le făceai să amuțească în cursul anului – este o înviorare.

Stăteam deunăzi, după teatru, la miezul nopții, pe terasa unei berării şi mă uitam la lumea care forfotea nebună pe stradă. «La Pariziana sau la Femina» îşi spun doi tineri pudrați, care se întâlnesc pe drum şi-şi dau o întâlnire, pe care amândoi ştiu că n-au s-o țină. Tot soiul de limbi se vorbesc în jurul meu. Bianu îmi spunea zilele trecute că a privit cu un vechi bucureştean o oră lumea care trecea pe Calea Victoriei spre şosea şi în curs de o jumătate de ceas n-a recunoscut pe nimeni. Ai impresia că eşti într-un mare tripou de cărți, în care toată lumea joacă jocuri de noroc. Banii se câştigă repede şi mulți şi se aruncă cu amândouă mânile. Bucureştii sunt azi şi vor fi din ce în ce mai mult cel mai important oraş comercial din Orient.

Dar ai impresia că aici nu se poate lucra stăruitor şi organizat. Lumea nu se mulțumeşte cu câştigul sigur dar redus pe care-l aduce o muncă ordonată, ci vrea să câştige repede, mult şi să cheltuiască.

Totuşi Bucureştii sunt simpatici prin atâtea calități neprețuite ale locuitorilor lui. Deştepți, spirituali, frumoşi, deschişi şi miloşi. Mila este o însuşire atât de pregnantă a românului, încât devine absurdă şi primejdioasă, ea e exploatată de prea mulți nevrednici" (p. 526–527).

Sextil Puşcariu nu scrie niciodată cu dispreț față de Bucureşti. Îşi rezervă adesea timp în însemnările sale pentru reflecții mai stăruitoare. În 1920 scrisese chiar un articol special pentru revista „Dacia", introdus în *Memorii* (p. 490–493), unde îşi sistematizează impresiile despre Bucureşti. Premisa de la care porneşte e una încrezătoare: „De câte ori plec din Bucureşti, mă întorc întinerit". Îi place oraşul „în care viața pulsează viguros", îi place viața trepidantă, diferită de aceea din provincie, savurează schimbarea, chiar dacă, după cum mărturiseşte, are experiența anilor de tinerețe „în vălmăşagul centrelor mari de cultură" din Europa. Mai presus de toate se află însă „dragostea pentru capitala țării", în sufletul celui care aspira înainte de război la Marea Unire, concretizată într-un centru unic, cu o pulsație vitală pentru toți românii. Îşi îndeamnă studenții şi prietenii să nu judece Bucureştii „după aparențele-i înşelătoare". Seriozitatea nu-i într-o singură parte, virtute exclusivă a ardelenilor:

„Nu-mi plac nici mie gălăgioşii filfizoni care pun lumea la cale şi afişează cu orice ocazie cunoştințe ieftine, câştigate prin lectura regulată a gazetelor de bulevard. Dar eu cunosc la Bucureşti mai mulți oameni cu adevărat culți, şi în acelaşi timp discreți, decât are Ardealul întreg" (p. 492).

Există, ca şi astăzi, un joc ciudat al sentimentelor reciproce de neîncredere: al ardelenilor față de bucureşteni şi al bucureştenilor față de ardeleni. Şi unii, şi alții sunt dezamăgiți de semenii lor din partea cealaltă. Carierismul ardelenilor la Bucureşti după Unire i-a dezamăgit pe bucureşteni, pentru speranțele înşelate.

„De aceea – notează Sextil Puşcariu – m-a durut în suflet văzând acum, în Bucureşti, cât de pornită e lumea împotriva fraților dezrobiți, care le-au adus o dezamăgire, fiindcă legaseră de ei nădejdi nemăsurate" (p. 493).

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

Cu toate acestea, observă memorialistul,

> „în Bucureşti, am găsit în toate timpurile mai multă dragoste pentru Ardeal decât invers. Dar nu este iubirea egală şi constantă care trebuie să existe între fraţi, ci dragostea pasionată care izbucneşte cu foc, dar e supusă, tocmai de aceea, la dezamăgiri şi se răceşte prea uşor".

Sextil Puşcariu speră într-o omogenizare a provinciilor româneşti după Unire, deşi

> „se va vedea încă deosebirea ce în Imperiul german unitar a existat între prusianul de la nord şi bavarezul de la miazăzi, iar în Italia între lombardul blond şi romanul oacheş".

Deosebirile persistă încă la o sută de la ani de la Unire şi se pare că vor mai persista multă vreme, aşa încât în inimile noastre nu se va instala prea curând, după cum sperase Sextil Puşcariu în 1920, „dragostea adevărată de frate, înţelegătoare, iertătoare la nevoie, constantă şi trainică". Filologul era mai mult decât un optimist: era un idealist. Sentimentele regionaliste revin.

3.4. Mentalităţi europene şi percepţii regionaliste

Sextil Puşcariu însuşi, un european luminat, se considera adesea mai degrabă ardelean decât român, dar proceda astfel numai când era vorba de originile sale, după cum se vede în reconstituirea arhivistică *Spiţa unui neam din Ardeal*, dar nu numai acolo. Nu numai originile, dar şi viaţa sa este prin excelenţă ardelenească. Memoriile sale sunt profund marcate de etapele devenirii şi ale maturităţii: anii de formaţie de la Braşov, anii de la Cernăuţi cu participarea la realizarea Unirii, maturitatea întemeietoare şi fructuoasă de la Cluj, după 1919. Braşovul, Cernăuţii şi Clujul alcătuiesc triunghiul vital, definitoriu, al biografiei lui Sextil Puşcariu.

Prezent în mai 1922 la Bucureşti, la un dineu dat de Duiliu Zamfirescu, percepţia sa asupra anturajului era în întregime regionalistă. Îi scrie soţiei şi apoi va recupera scrisoarea pentru memorii:

> „Masa am luat-o, precum ţi-am scris, la Automobil-Club, unde Duiliu Zamfirescu a dat un dineu elegant, cu şampanie, academicienilor. Eram 18 inşi. Între ei, niciun ardelean afară de mine. Cu drept cuvânt li se ia în nume de rău acestora, care adesea au mai mult meritul de a fi ardelean decât cel de savant sau scriitor, că dau atât de puţină importanţă Academiei. Mai trist este că nici bucovinenii şi nici basarabenii nu-s de faţă, încât eu sunt reprezentantul tuturor provinciilor alipite" (p. 553).

Explicaţia ar fi că imediat după 1918 persistă percepţia regionalistă, poate că mai acut decât exista înainte, astfel încât nu e de mirare că în memoriile sale Sextil Puşcariu este sensibil la frumuseţile Bucovinei, Ardealului, ale Munteniei, mai rar ale Moldovei şi ale Basarabiei, şi la specificul lor ca regiuni cu individualitate distinctă.

Viziunea politică a unui europenist, cu experienţa cooperării intelectuale de la Liga Naţiunilor, se poate constata din însemnările geneveze ale anilor 1922–1925. Cunoscător profund al culturilor germană şi franceză, nu doar al limbilor respec-

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

tive, călător atent prin toată Europa, stăruind prin studii de tinerețe în câteva mari capitale, itinerant prin aproape toate oraşele României, prin conferințele susținute în programul extensiunii universitare, Sextil Puşcariu e un observator sagace de mentalități. Pe urmele lui Chamberlain, el arată de ce nu se pot înțelege Franța şi Anglia:

> „El [Chamberlain] a arătat deosebirea ce există între mentalitatea latină şi cea anglo-saxonă: cea dintâi e logică şi caută totdeauna formulele generale, legea de bază conducătoare. Anglo-saxonul, dimpotrivă, pleacă totdeauna de la un caz concret şi caută să se adapteze cât mai bine lui. De aceea revoluțiile din Franța şi lipsa oricărei mişcări revoluționare, de 250 de ani încoace, în Anglia" (p. 725–726).

Altfel spus, cu altă ocazie:

> „E ca totdeauna, deosebirea dintre mentalitatea latină, care simpatizează de la început cu orice idee fecundă şi o sprijineşte cu entuziasm, şi între mintea calculatoare a englezilor, care se întreabă înainte de toate: ce voi profita eu din ea?" (p. 730).

Geneva, ca spațiu al hipercivilizației, îi deşteaptă, prin reacție la artificial şi excesul de ordine, nostalgia naturii libere de la noi (p. 720). „Baia de străinătate" din anii de la Liga Națiunilor i-a dat prilejul de dobândi noi prietenii şi de a trăi „momente istorice mari", cum au fost zilele încheierii protocolului de la Geneva (p. 777).

Dincolo de epoca pe care a trăit-o, de oamenii pe care i-a cunoscut, de evenimentele la care a fost martor, Sextil Puşcariu se arată uluit de descoperirile ştiințifice şi schimbările tehnice de care poate beneficia omul în primele decenii ale secolului XX: telefonul, motocicleta, aeroplanul, cinematografia şi, mai ales, radiofonia. Radio-ul i se pare că îi aduce modificarea radicală a vieții sale, prin posibilitatea de a se conecta la concerte din Roma, Stuttgart, Berlin, Viena; comutând pe programul dorit, „cutreierăm Europa". Frenezia întregii familii e indescriptibilă:

> „Abia terminăm cina şi ne repezim la aparat. S-a isprăvit cu cititul seara şi cu culcatul devreme. Şi ajungem astfel ca aplecările noastre fireşti pentru un trai casnic să se accentueze. De-acum încolo vom fi şi mai mult acasă şi – cutreierând lumea – ne vom izola mai mult de ea. Aşa văd eu bătrâneţele mele, stând cu băbuța mea la aparatul de radiofonie, după ce copiii şi nepoții au plecat de la vizita ce ne-o făcuseră" (p. 778).

Filologul ştie că face o însemnare de importanță documentar-istorică. Asta se întâmpla în 4 ianuarie 1927, în Cluj, când Sextil Puşcariu împlinea 50 de ani. De atunci, ştim bine, televizorul şi calculatorul au accentuat virtuțile şi defectele radio-ului, adică acelea de a te face să cutreieri lumea stând pe loc, izolându-te în acelaşi timp. Om al vremii sale, Sextil Puşcariu nu avea cum să prevadă invențiile care vor veni. Dar, cu mijloacele pe care le avea atunci, ştia să aducă Europa acasă, cum ar fi spus Adrian Marino. Regionalist convins, trăia Europa la modul superior, total, nu numai cultural, dar şi politic, fără urme de izolare națională sau, nici vorbă!, naționalistă.

3.5. Ce nu spun memoriile? Episodul legionar

Jurnalul memorialistic şi epistolar (aşa ar fi mai potrivit să numim amintirile lui Sextil Puşcariu) se încheie în 1927. Din 1928, sunt adăugate numai relatările despre

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

participarea din aprilie la un Congres al lingviştilor la Haga. Ediția din 1978 îngrijită de Magdalena Vulpe mai îndosariază în Addenda portretele câtorva contemporani (Iacob Negruzzi, G. Bogdan-Duică, Ion Bianu etc.), scrise în anii 1932–1935, ce ar fi trebuit să facă parte din altă serie memorialistică. Fără îndoială că mai erau multe lucruri interesante de povestit din deceniul patru şi apoi din deceniul cinci, perioada celui de-Al Doilea Război. Sextil Puşcariu moare în 5 mai 1948, la Bran, locul unde-i plăcea să se retragă, regăsindu-şi atmosfera primei tinereți, de braşovean nostalgic.

Un episod ne-ar fi stârnit astăzi maxima curiozitate: apropierea lui Sextil Puşcariu de Mişcarea Legionară. În 1940–1941, în timpul statului național-legionar, este pentru a doua oară rector al Universității din Cluj. În 1937 îl găsim colaborator la „Buna Vestire", condamnând aşa-zisa literatură pornografică şi deplângând absența unui critic de prestigiu. Nu-l recunoştea pe E. Lovinescu ca pe un critic important, a boicotat primirea lui la Academie, căruia i-a fost preferat A. C. Cuza (vezi Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, 1995). A răspuns în decembrie 1937 la ancheta ziarului „Buna Vestire" la întrebarea „De ce cred în biruința legionară", alături de activişti ai mişcării (I. Găvănescul, Emil Cristodulo, Nicolae Roşu şi alții), dar şi de Mircea Eliade şi Vasile Băncilă. Nu ştim cum a decurs această apropiere de Mişcarea Legionară, care e istoricul individual al acestei adeziuni. Episodul trebuie scris cu toate documentele publicistice şi cu toate documentele din arhiva personală, dacă mai există. Sextil Puşcariu nu avea premisele unui naționalist (nici Mircea Eliade nu părea să le aibă). Cultura germană nu-i o explicație suficientă. Filologul avea şi o filieră franceză, destul de bine marcată, în formația sa erudită.

4. Concluzii pentru portretul obiectiv al unui mare filolog

Memoriile lui Sextil Puşcariu, chiar dacă nu ne oferă toate explicațiile despre biografia autorului (cu atât mai stimulator pentru o nouă investigație), ne fac să înțelegem ce înseamnă sufletul, voința, intelectul şi cultura unui întemeietor de şcoală românească în primele trei decenii ale secolului XX – un filolog complet, întemeietor în lingvistică, în istoria limbii române, în istoria literaturii române, în învățământul românesc. Opera sa cea mai vie, oarecum paradoxal în cariera unui filolog fără ambiții de scriitor, memoriile sunt, în acelaşi timp, operă de rezonanță afectivă, de amplitudine intelectuală şi morală. Vitalitatea instituțiilor pe care le-a creat Sextil Puşcariu (Universitatea din Cluj, Muzeul Limbii Române, devenit Institutul „Sextil Puşcariu" de astăzi la Cluj, publicația ştiințifică „Dacoromania", ziarul politic „Glasul Bucovinei", renăscute azi, revista „Cultura", chiar dacă de scurtă durată şi cu altă configurație decât cea de acum), relevanța națională şi anvergura proiectelor academice la care a participat cu contribuții decisive (*Dicționarul limbii române, Atlasul lingvistic român*) dovedesc viabilitatea personalității sale complexe.

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

1. Ediții din memorialistica lui Sextil Pușcariu

Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895–1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*. Cuvânt înainte de I. Colan. Ediție îngrijită de Șerban Polverejan, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.
Sextil Pușcariu, *Spița unui neam din Ardeal*. Ediție, note și glosar de Magdalena Vulpe, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.

2. Bibliografie critică selectivă, în ordine cronologică (despre memorialist)

Mircea Vaida, *Sextil Puşcariu, critic şi istoric literar*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
100 de ani de la naşterea lui Sextil Puşcariu (1877–1948). Comunicările Simpozionului din 14–I–1977, Cluj-Napoca, 1977 (Universitatea „Babeş-Bolyai", multigrafiat).
„Echinox", X, 1978, nr. 6–7 (număr special Sextil Pușcariu).
Aurel Sasu, *În căutarea formei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 55–61.
Mircea Anghelescu, *Sextil Puşcariu memorialist*, în „Echinox", XIII, 1981, nr. 4–5 şi în idem, *Lectura operei*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 183–186.
Georgeta Antonescu, *Sextil Puşcariu memorialist. Între erudiţie şi literatură*, în „Steaua", XLV, 1994, nr. 7–8, p. 10–11.
„Steaua", XLIX, 1998, nr. 7–8 (număr comemorativ: 50 de ani de la moarte).
Mircea Zaciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, și în *Dicționarul scriitorilor români*, vol. III. *M–Q*, București, Editura Albatros, 2001.
Al. Săndulescu, *Memorialiști români*, București, Universal Dalsi, 2003 și în idem, *Întoarcere în timp: memorialiști români*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2008.
Dicționarul general al literaturii române, vol. V. *P–R*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.

SEXTIL PUȘCARIU. THE CULTURAL WORLDS OF MEMOIRS
(Abstract)

Sextil Pușcariu's biographical meanders mark out the destiny of an intellectual ready to get involved in and committed to the transformation undergone by a nation. His Memoirs of 1914-1918 and 1918–1930, edited in a bulky volume in 1978, having undergone heavy censorship, with Minerva Publishing House, under the supervision of Magdalena Vulpe as editor, live on as Pușcariu's masterpiece in terms of confessional literature. The man of culture conveys experiencing history first hand overtly feverishly and is fortunate enough to be involved in the gleeful events of the Great Union in Cernăuți, in Bukovina, immediately after the Great Union. His memoirs have the stages of his becoming and maturity as underpinnings: his formative years in Brașov, his years in Cernăuți with his participation in achieving the Great Union, his foundational and fruitful maturity in Cluj, after 1919. Indeed Brașov, Cernăuți and Cluj make up the vital, defining triangle of Sextil Pușcariu"s biography.

An appealling structural ingenuity in the organization of confession makes Pușcariu's work a composition-informed work. The author writes in a manner whereby daily entries, typical of the diary genre, should meet the retrospective reflection of memory and the letters to his wife that were retrieved. His memoirs-informed diary is permanently completed by epistolary memoirs, by a plea-

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)

sant merging of confessional discourses, a junction among diary, memoirs and family correspondence.

Sextil Pușcariu's memoirs harmoniously merge in their evoking of intimate and public life, all this within the bounds of an utterly urbane style. Throughout this succesion of events from 1914 to 1930, that he renders in his memoirs, at times in cold diligence, at other times in all enthusiasm, Sextil Pușcariu feels that he is the protagonist, the leading man of the great national history, the founding history of a European destiny. Involved, by his own will, in the great historical events as regards the preparation and the achievement of The Great Union, Sextil Pușcariu had to stay at the forefront of political life, not as much as protagonist, but rather as a representative of great institutions (for instance, as the first Rector of Cluj University). Subsequently, he was a delegate with the Intellectual Cooperation Commission in Geneva, with the League of Nations, where he had to perform high European level politics between 1922 and 1925, after having performed effective national politics in terms of documents and feats of the year 1918, the apex of his life, as he himself would admit later. After having completed his one-year term as the Rector of Cluj University, between 1919–1920, Sextil Pușcariu spends expansive time in Bucharest in work meetings of the Romanian Academy. In his *Memoirs* he minutely renders the official meetings and the off-the-record talks that he takes part in between 1921 and 1927.

The political vision of a European enthusiast and a man having expertise in European issues, which draws on the experience of intellectual cooperation in the League of Nations period, all this can be readily noticed in the Geneva entries of 1922–1925. A thorough connaisseur of German and French cultures, not merely of the two languages *per se*, a thoughtful traveller throughout Europe, lingering through studies undertaken in his youth in several grand capital-cities, an intinerary traveller through most of Romania's regions and cities, with the occasion of conferences held within the programme of university extension, Sextil Pușcariu is a sagacious observer of mentalities, a philologist yielding an all-encompassing cultural and political vision.

Cuvinte-cheie: *Sextil Pușcariu*, *memorii*, *Marea Unire din 1918*, *Bucovina*, *Universitatea din Cluj*, *Academia Română*, *Liga Națiunilor*.

Keywords: *Sextil Pușcariu*, *memoirs*, *The Great Union of 1918*, *Bukovina*, *University of Cluj*, *Romanian Academy*, *League of Nations*.

Universitatea din Oradea
Facultatea de Litere
Oradea, Str. Universității, 1
ionsimut@rdslink.ro

BDD-A13546 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:39 UTC)